

18-Мавзу: Қишлоқ хўжалиги корхоналарида фойда

Режа

1. Қишлоқ хўжалик корхоналарининг даромад ва фойдалари, иқтисодий самарадорлиги ҳақида тушунча, унинг аҳамияти
2. Даромадни, фойдани, иқтисодий самарадорликни аниқлаш тартиби
3. Қишлоқ хўжалиги даромадлари, ялпи ва соф фойдасининг ўзгариши
4. Қишлоқ хўжалигининг пул даромадларини, ялпи ва соф фойдаларини кўпайтириш, иқтисодий самарадорлигини ошириш йўллари

Таянч иборалар:

Ялпи даромад, пул даромади, тушумлари, ялпи фойда, соф фойда, рентабеллик, иқтисодий самарадорлик.

1. Қишлоқ хўжалик корхоналарининг даромад ва фойдалари, иқтисодий самарадорлиги ҳақида тушунча, унинг аҳамияти

Тармоқда мулкчиликнинг турли шакллари асосланган корхоналар ишлаб чиқариш фаолиятида ҳар хил қишлоқ хўжалик маҳсулотлари этиштирадидлар, хизматларни бажарадидлар. Улар даставвал натура шаклида ҳисобга олинади. Улар ҳар хил талабларни қондириш мақсадида сотилади, айирбошланади, қайта ишловсиз ҳамда қайта ишланиб истеъмол учун ишлатилади. Бу жараёнда этиштирилган маҳсулот, хизматларнинг қиймати пул-товар муносабатлари ёрдамида аниқланади.

Маълумки, ялпи маҳсулотнинг қиймати буюмлашган (С) ҳамда жонли меҳнат (В) харажатларидан, шунингдек, қўшимча қийматидан (м) ташкил топади. Ялпи маҳсулот қийматидан ишлаб чиқариш жараёнида ишлатилган моддий воситаларнинг қиймати ҳамда эскириш суммаси (С) айирилиши натижасида тармоқнинг, корхонанинг ялпи даромади ёки янгитдан яратилган қиймат аниқланади (ВМ). У тармоқ миқёсида ялпи ички маҳсулот ёки миллий даромад деб аталади. Маҳсулотларни сотиш, хизматлар кўрсатиш натижасида хўжаликнинг банклардаги жорий ва валюта счетларига кассасига келиб тушадиган маблағлар унинг пул тушумлари (даромадлари) ни ташкил этади. Шу пул тушумларидан сотилган маҳсулотларнинг ишлаб чиқариш харажатларини айириш натижасида корхонанинг ялпи фойдаси аниқланади. Ялпи фойда суммасидан давр харажатлари, солиқлар, тўловлар, жарима ва пеня суммалари айирилиши натижада соф фойда аниқланади.

Хўжаликлар ялпи маҳсулот миқдорини сифатини таъминлаган ҳолда кўпайтиришга эришсалар, ялпи даромад, ялпи ва соф фойда суммалари кўпайиши мумкин. Бу ҳол, ўз навбатида, корхона ишчи-хизматчиларини моддий рағбатлантириш учун қўшимча имкониятлар яратади, уларнинг иш ҳақларини ошириш ҳамда мукофотлаш учун ҳам,

маҳаллий ва давлат бюджетига ҳам ва ниҳоят, корхона ишлаб чиқаришини кенгайтирилган такрор ишлаб чиқариш заминида ривожлантириш учун ҳам кўпроқ маблағ ажратилади. Натижада ишлаб чиқаришга янги техникалар, самарали технологияларни жорий этиш таъминланади. Бу ҳол меҳнат характерини ўзгартириб, унумдорлиги ошишини таъминлайди.

Демак, юқоридаги иқтисодий категориялар салмоғи ва қийматининг ўсиши корхонанинг, тармоқнинг ҳамда, давлатнинг иқтисодиёти ривожланиб, самарадорлигини юксалишини негизидир. Шунинг учун бу масалага республикада алоҳида эътибор берилмоқда. Республика Вазирлар Маҳкамасининг қарорларига мувофиқ қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг харид баҳолари имконият доирасида оширилмоқда, тижорат банкларидан олинаётган кредитларнинг тўлаш муддатлари айрим вақтларда бироз кечиктирилмоқда, қишлоқ хўжалиги корхоналарига кредит олишда, солиқлар тўлашда имтиёзлар яратилмоқда, чет эл инвестицияларини жалб этишда ёрдам кўрсатилмоқда. Буларнинг ҳаммаси корхоналар фаолиятининг иқтисодий самарадорлиги юксалишини таъминлайди. Бунинг учун корхоналар ўз фаолиятлари билан боғлиқ бўлган ҳуқуқий, ташкилий, технологик ҳамда иқтисодий тадбирларни вақтида, сифатли ўтказишлари зарур.

Иқтисод фанларида «самарадорлик» ва «иқтисодий самарадорлик» тушунчалари мавжуд. Улар мамлакат, тармоқ, корхона, йўналишлар ҳамда айрим маҳсулотлар бўйича аниқланиши мумкин. «Иқтисодий самарадорлик» тушунчаси «самарадорлик» тушунчасига нисбатан кенгроқ мазмунга эга. Иқтисодий самарадорлик деганда бир йил давомида (маълум даврда) амалга оширилган тадбирлар тизими билан боғлиқ бўлган харажатлар улар натижасида олинган соф фойда суммаси билан таққосланади. Шунда сарфланган харажатлар эвазига олинган соф фойда суммаси қанча кўп бўлса, иқтисодий самарадорлик даражаси шунча ошган ҳисобланади ва аксинча. Самарадорликни эса у ёки бу тадбирларни, ишларни маҳсулотларни этиштириш натижасида эришилган ютуқлар ифодалайди. Масалан, маҳаллий ва минерал ўғитлардан, ем-хашаклардан фойдаланиш натижасида экинлар ҳосилдорлиги ошиши ва чорва ҳайвонларининг маҳсулдорлигининг ортиши мумкин. Демак, сарфланган бир сентнер минерал ўғит ёки бир озуқа бирлиги эвазига қанча маҳсулот олинганлиги аниқланади. Ёки бир киши бир кунда қанча пахта хомашёсини терганлиги, ёки бир пахта хом ашёсини терадиган комбайн қанча терган. Бу кўрсаткичлар уларнинг самарадорлигини ифодалайди.

Корхоналарнинг этиштирган маҳсулотларининг иқтисодий самарадорлигини уларнинг рентабеллик (фойдалилик) даражаси ифодалайди. Корхона фаолиятининг иқтисодий самарадорлик даражасини эса бир бирликдаги (бир сўм) барча ресурслар (ер, сув, меҳнат, асосий ва айланма воситалар) эвазига олинган соф фойда ифодалайди. Умуман олганда «самарадорлик» ҳамда «иқтисодий самарадорлик» категориялари бир-бирлари билан боғлиқ бўлган энг муҳим кўрсаткичлар ҳисобланади. Уларни юксалтириш, ошириш учун корхоналар барча масалаларни ижобий ҳал этишлари лозим. Корхоналар фаолиятининг самарадорлиги ошса, мамлакатимизнинг иқтисодиёти, халқимизнинг турмуш даражаси юксалади.

2. Даромадни, фойдани, иқтисодий самарадорликни аниқлаш тартиби

Қишлоқ хўжалик корхоналарининг пул ва ялпи даромадлари, ялпи ҳамда соф фойда суммаларини, уларнинг ишлаб чиқариш фаолиятини рентабеллигини аниқлаш алоҳида

аҳамият касб этади. Чунки шу кўрсаткичлар ёрдамида корхоналар фаолияти молиявий таҳлил қилинади. Улар билан мамлакат ҳамда корхона иқтисоди бевосита боғлиқ. Уларни аниқлашда бир қанча маълумотлардан фойдаланилади. Корхонанинг маълум бир даврдаги пул даромади (тушумлари) жами сотилган маҳсулотлар, хизматлар миқдорини уларнинг ҳақиқий баҳоларига кўпайтириш натижасида аниқланади. Унда ушбу формуладан фойдаланиш мумкин:

$$Pd = Sm \times Mb$$

Бунда:

Пд – пул тушуми даромади (сўмда);

См – сотилган маҳсулотлар, хизматлар миқдори (тонна, сент, литр.);

Мб – сотилган маҳсулотларнинг, қилинган хизматларнинг баҳолари, тарифлари (сўмда).

Корхонанинг ялпи даромади ёки янгитдан яратилган қиймат суммасини ялпи маҳсулот қийматидан ишлатилган асосий воситаларнинг эскирган қийматини, яъни амортизация суммасини (С) айириш натижасида аниқлаш мумкин. Унинг формуласи қуйидагича:

$$(C + V + m) - C = V + m$$

Демак, $V+m$ бу корхонанинг ялпи даромади ҳисобланади.

Бунда:

С – асосий воситаларнинг амортизацияси суммаси, сўмда;

В – иш ҳақи фонди, сўмда;

м - қўшимча қиймат, сўмда.

Корхонанинг ялпи фойдаси маҳсулот сотиш(хизмат кўрсатиш)дан тушган пул тушумларидан, даромадалридан шу маҳсулотларни ишлаб чиқариш учун сарфланган харажатларни айириш натижасида аниқланади. Уни қуйидаги формула ёрдамида аниқлаш мумкин:

$$Yaf = Sd - St$$

Бунда:

Яф – ялпи фойда, сўмда;

Сд – маҳсулот сотишдан, иш, хизмат кўрсатишдан тушган пул, сўмда;

Ст – сотилган маҳсулот учун сарфланган ишлаб чиқариш харажатлари, сўмда.

Корхонанинг соф фойдаси ялпи фойда суммасидан давр харажатлари, кўзда тутилмаган харажатлар, молиявий харажатлар суммасини айириш натижасида аниқланади. Буни ушбу тенглик ёрдамида аниқлаш мумкин:

$$Sf = Yaf - (Dx + Mx + Kx)$$

Бунда: Сф – соф фойда суммаси;

Дх – давр харажатлари, сўмда;

Мх – молиявий харажатлар суммаси, сўмда;

Кх – кўзда тутилмаган тасодифий харажатлар, сўмда.

Корхона ишлаб чиқариш жараёнининг иқтисодий самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткич рентабеллик ҳисобланади. Унинг даражасини аниқлаш учун соф фойда суммасини таннарх ёки ишлаб чиқариш харажатлари суммасига тақсимлаб, 100% га кўпайтирилади. Унинг тенглиги қуйидагича:

$$Rd = \frac{Sf}{St} \times 100\%$$

Бунда: Рд – рентабеллик даражаси, фоизда.

Бу кўрсаткич ёрдамида корхона, тармоқ миқёсида алоҳида маҳсулотларни этиштириш учун қилинган ишлаб чиқариш харажатларининг иқтисодий самарадорлик даражаси аниқланади. Шу усул ёрдамида 1 сўмлик ишлаб чиқариш харажатлари эвазига олинган соф фойда суммаси аниқланади. Бунинг учун олинган соф фойда суммаси ишлаб чиқариш харажатларига тақсимланиши лозим. Бу кўрсаткичлар даражаси қанчалик юқори бўлса, бу иқтисодий самарадорлик даражаси ҳам юқори, яъни яхши эканлигидан далолат беради. Шунинг билан биргаликда корхонада, маҳсулот этиштиришда сарфланган барча харажатларнинг иқтисодий самарадорлигини ҳам аниқлаш мақсадга мувофиқ. Уни қуйидаги формула ёрдамида аниқлаш лозим:

$$I_x = \frac{Sf}{j_x};$$

Бунда:

I_x - корхонанинг бир йилдаги жами харажати (сўмда);

Бу кўрсаткич ёрдамида корхона сарфланган барча харажатларнинг бир сўмига олинган қанча соф фойда олганлиги аниқланади. Демак бу кўрсаткич сарфланган жами харажатларнинг иқтисодий самарадорлигини аниқлайди. Унинг абсолют миқдори имконият даражасида юқори бўлиши мақсадга мувофиқ. Лекин бу кўрсаткич корхона фаолиятининг умумий иқтисодий самарадорлигини аниқлай олмайди.

Корхона фаолиятининг умумий иқтисодий самарадорлигини ҳам аниқланиши лозим. Бунинг учун чиқаришда қатнашадиган эрларнинг ҳам, асосий воситаларнинг тўла қийматлари ҳисобга олиниши мақсадга мувофиқдир. Ернинг қиймати эса қишлоқ хўжалик эрлари қийматини аниқлаш бўйича ишлаб чиқилган услубий қўлланма ёрдамида аниқланади. Бунда рентабеллик меъёри ушбу тенглик ёрдамида аниқланиши мумкин:

$$Rn = \frac{Sf}{Aif + (Asf \cdot Ek) + Ek} \times 100\%$$

Бунда: Рн – рентабеллик меъёри, фоизда;

Аиф – айланма фондларнинг ўртача йиллик қиймати, сўмда;

Асф – асосий фондларнинг ўртача йиллик қиймати, сўмда;

Ек – асосий фондларнинг иқтисодий самарадорлик коэффициенти (0,12);

Е- ернинг қиймати, сўмда

Бу кўрсаткич ёрдамида корхона ихтиёридаги барча ишлаб чиқариш ресурсларидан иқтисодий жиҳатдан самарали фойдаланганлик даражаси аниқланади. Яни корхона ихтиёридаги ерларнинг, асосий ва айланма воситаларнинг бир сўмлик қиймати эвазига қанча соф фойда олинганлиги аниқланади. Демак шу кўрсаткичларнинг миқдори имкон доирасида юқори бўлиши керак, лекин унинг меъёридан ошмаслиги лозим. Яни оптималлик даражасидан ошмаслиги лозим. Бу кўрсаткич аниқлашни янада такомиллаштиришни талаб этади. Бунинг учун битта меҳнат ресурсининг тўлиқ қийматини аниқлаш зарур. Бунинг назарий ва амалий имкониятлари мавжуд. Бу кўрсаткич аниқланганидан сўнг у юқоридаги формулани махражи таркибига киритилиши лозим. Сўнгра $Aиф$ яни айланма фондларнинг йиллик ўртача қийматидан меҳнатга тўланган иш

хақи ажратмалари билан айрилиши лозим. Шундай қўшимчалар билан аниқланган кўрсаткич корхона фойдаланган барча ресурсларнинг қийматини бир сўми эвазига қанча соф фойда олганлигини аниқлаши мумкин. Агар у кўрсаткичнинг абсалют миқдори ошса унда корхона ўз ихтиёридаги барча ресурсларидан тўлиқ ва самарали фойдаланган деган хулоса қилиш мумкин.

3. Қишлоқ хўжалиги даромадлари, ялпи ва соф фойдасининг ўзгариши

Қишлоқ хўжалигида амалга оширилаётган ислохотлар натижасида бозор иқтисоди муносабатлари босқичма-босқич давлат раҳбарлигида шакллантирилмоқда. Унга тармоқда амалга оширилаётган иқтисодий ислохотлар далил бўлади. Масалан, баҳолар, солиқлар, кредитлар тизимидаги ислохотлар.

Масалан ишлаб чиқариш воситаларини сотиб олишда, ишлаб чиқарилган маҳсулотларни сотишда пул-товар муносабатлари эркин амалга оширилмоқда. Шунингдек турли ҳилдаги кредитларни, инвестицияларни жалб этишда эркин иқтисодий муносабатлар амалга оширилмоқда. Улар қишлоқ хўжалгини ривожланишига ижобий таъсир этмоқда. Натижада сўнгги йилларда қишлоқ хўжалигининг ялпи маҳсулоти, барча харажатлари, шунингдек, пул даромадлари ҳам ортиб бормоқда. Лекин қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари баҳоларига нисбатан саноат маҳсулотлари баҳоларининг ўсиш даражаси юқори бўлганлиги учун тармоқда олинаётган соф фойда суммаси доимо ҳам ортаётгани йўқ. Масалан, қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг 1991-1998 йилларда ўртача сотиш баҳоси 15150,9 мартага ошган бўлса, саноат маҳсулотларининг ўртача сотиш баҳолари 134431 мартага ошган. Улар ўртасидаги мутаносибат 1:8,9 га тенг. 2000-2009 йилларда ҳам қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг нархи билан саноат корхоналарида ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар ўртасида номуносабиблик мавжуд. Лекин бу номуносабиблик сўнгги йилларда маълум даражада қисқарган. Бунга ҳозирги даврдаги иқтисодий инкироз маълум даражада таъсир этган. Нархлар ўртасидаги номуносабибликнинг мавжудлиги қишлоқ хўжалигида фойданинг камайишига салбий таъсир кўрсатган. Бундан ташқари қишлоқ хўжалиги корхоналари барча ишлаб чиқариш ресурсларидан этарли даражада яхши фойдаланмаган. Шуларнинг оқибатида Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги таркибидаги тармоқ корхоналари хўжалик фаолиятини 1996 йилда 11153,5 млн.сўм, 1997 йилда эса 16111,3 млн.сўм зарар билан яқунлаган. Шу йиллар ичида фақатгина Андижон ва Фарғона вилоятларидаги хўжаликларнинг умумий фаолияти фойда билан яқунланган. Қишлоқ хўжалигида сўнгги йиллардаги иқтисодий ислохотлар ижобий натижа бермоқда. Жумладан, ишлаб чиқариш ресурсларидан тўлиқ фойдаланиш натижасида тармоқнинг ялпи маҳсулоти ҳажми кескин ошди. Шу билан бирга қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг баҳолари ҳам анчага қўтарилди. Лекин харажатлар суммаси кўп ошмади. Натижада тармоқнинг соф фойдаси ортиб, 2001 йили 112,7 млрд. сўмни ташкил этди. 2008 йилга келиб қишлоқ хўжалигининг соф фойдаси 21.1 млрд сўмни ташкил этган. Демак 2001-2008 йилларда тармоқнинг соф фойдаси йил сайин ошиб бормоқда. Бу ўз навбатида тармоқнинг рентабеллигини юксалишини таъминламоқда. Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги таркибидаги корхоналарнинг рентабеллиги 6,9% га этди. 2008 йилда бу кўрсаткич 12.7% ни ташкил этган.

Қишлоқ хўжалик корхоналарининг иқтисодий самарадорлик даражасига бир қанча омиллар таъсир этади. Тармоқнинг фойда суммасини ҳамда рентабеллигини ортишига асосий маҳсулотларнинг ишлаб чиқариб сотиш натижасида эришилган ютуқлар катта таъсир кўрсатмоқда. Масалан бошоқли дон маҳсулотларини ялпи маҳсулотни ошиши

оқибатида пул тушумлари ҳамда соф фойда суммаси ошиб бормокда. Агар 2007 йилда бошоқли дон маҳсулотларини сотиш натижасида пул даромади (тушуми) 809.6 млрд. сўмни ташкил этган ҳолда соф фойда 135.3 млрд сўм бўлган. Оқибатда ғаллачиликнинг рентабеллиги 20.1 фоизни ташкил этган. 2009 йилда пул даромади кўпайиб 1409.4 млрд сўмга, фойда суммаси эса 334.8 млрд сўмга тенг бўлган ҳолда рентабеллик 31.2 фоизни ташкил этган. Пахтачиликда эса 2007-2009 йилларда жами олинган пул даромад суммаси 1350.8; 1562.1 млрд сўмни, соф фойда эса 180.1; 143.7 млрд сўмни ташкил этди. Шу даврда пахта етиштириш рентабеллиги 15.4%; 10.1% га тенг. Лекин ғаллачилик билан пахтачилик самарадорлиги барча вилоятларда ҳам бир меёрда юксалаётгани йўқ. Масалан ғаллачиликнинг иқтисодий самарадорлиги яни рентабеллиги 2007-2009 йилларда Қашқадарё вилоятида 36.8 фоиздан 45.7 фоизгача ошган, Фарғона вилоятида 16.7 фоиздан 46.4 фоизга етган, Сурхондарё вилоятида 21.2 фоиздан 41.3 фоизга етган. Лекин шу даврда соҳанинг рентабеллиги Қорақалпоғистон Республикасида ҳамда Жиззах вилоятида 5.4; 6.7 фоизни ташкил этган. Пахтачиликда эса Фарғона, Бухоро, Қашқадарё, Сурхондарё вилоятларида рентабеллик даражаси 15.3-20.7 фоизга тенг бўлган. Жиззах, Қорақалпоғистон Республикаси, Хоразм, Наманган, Сирдарё вилоятларида эса 1-4 фоиздан ошмаган. (14.3.1-жадвал).

Иқтисодий самарадорликка таъсир этувчи омиллар:

қишлоқ хўжалиги эрларининг ҳолати, улардан фойдаланиш даражаси;

хўжаликларнинг ишлаб чиқариш фондлари билан таъминланганлик ва улардан фойдаланиш даражаси;

меҳнат ресурслари, улардан фойдаланиш ҳамда рағбатлантирилиши;

ишлаб чиқаришнинг интенсифлашганлик даражаси;

чорва ҳайвонлари, уларнинг маҳсулдорлиги;

баҳолар, солиқлар, тўловлар даражаси;

сув ресурслари, улардан фойдаланиш даражаси;

давлат, маҳаллий бюджетдан ажратилаётган маблағ ва бошқалар.

Тармоқда ишлаб чиқарилган ўсимликчилик маҳсулотларини (айниқса буғдой, пахта хом-ашёси) сотиш хажмининг ошиши ҳамда уларнинг нархларининг ошиши натижасида ширкат ва фермер хўжаликларининг пул тушумлари ошиб борган.

Лекин шу сотиб олинган маҳсулотлар учун маблағнинг ўз вақтида этказиб берилмаётганлиги учун хўжаликларнинг пул тушумлари тез сурътлар билан ошаётгани йўқ. Демак, келажакда товар пул муносабатларини, яъни тўлов тизимини йўлга қўйишга алоҳида эътибор бериш лозим. эндиликда, пахта тозалаш дон маҳсулотлари учун маблағни контрактация шартномаларида кўрсатилган муддатларда тўлашлари зарур. 2004-2008 йилларда шу масала бўйича қишлоқ хўжалик субъектларидан 689 таси хўжалик судларига мурожаат қилганлар. Бу ҳол эркин бозор муносабатларини ҳам бажарилмаётганлигидан далолат беради. Шунинг учун келажакда барча эркин бозор муносабатларини ўз вақтида сифатли бажарилишини таъминлашга ҳаракат қилиш мақсадга мувофиқдир

Айниқса, соф фойда суммасининг кўпайиши корхоналарни кенгайтирилган такроп ишлаб чиқариш асосида ривожланишини таъминлаш билан биргаликда уларнинг меҳнат ресурсларини рағбатлантириш ҳам таъминлаш имкониятини беради. Бу ҳол ўз навбатида аҳолини турмуш даражасини юксалишини таъминлайди.

15.4. Қишлоқ хўжалигининг пул даромадларини, ялпи ва соф фойдаларини кўпайтириш, иқтисодий самарадорлигини ошириш йўллари

Қишлоқ хўжалигининг пул даромадларини, ялпи ва соф фойдаларини келажакда янада кўпайтириш унинг барча тармоқларида бозор иқтисоди талабларига мос келадиган ташкилий, техникавий, технологик ҳамда иқтисодий тадбирлар тизими ҳаётга ўз вақтида, сифатли татбиқ этилишини объектив равишда тақозо этади. Шунинг учун ҳам бу масалага иқтисодий инқироз шароитида ҳам Республика ҳукумати катта эътибор бермоқда. Улар дарсликда батафсил ёритилган.

Келажакда қишлоқ хўжалигининг иқтисодий самарадорлигини ошириш йўллари.

Қишлоқ хўжалигида ялпи ҳосилни кўпайтириш ва унинг сифатини яхшилаш тадбирлари: экинларнинг серҳосил навларини, чорва ҳайвонларининг эса сермахсул зотларини яратиш, уларни ишлаб чиқаришга жорий этишни тезлаштириш;

ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш, экинларни сув билан таъминлаш тадбирларини ривожлантириш;

чорва ҳайвонларини сифатли озуқа билан таъминлаш ва озиклантиришни талаб даражасида амалга ошириш;

экологияни эътиборга олган ҳолда ишлаб чиқариш жараёнларида маҳаллий, маданий ўғитлардан ҳамда кимёвий воситалардан мақсадга мувофиқ равишда фойдаланишни талаб даражасида таъминлаш;

махсулотларнинг сифатини, уларни ташиш ва сақлаш жараёнларини яхшилаш тадбирларини тезкорлик билан амалга ошириш ва бошқалар.

Қишлоқ хўжалигида модий, меҳнат ва пул харажатлари тежалишини таъминловчи тадбирлар:

ишлаб чиқаришни самарали жойлаштириш, ихтисослаштириш ва ташкил этишни жадаллаштириш;

янги техникаларни, илғор технологияларни жорий этиш, мавжуд ишлаб чиқариш воситаларидан самарали фойдаланиш натижасида иш жараёнларини тўлиқ механизациялаштириш, автоматлаштириш, электрлаштириш;

ишчи-хизматчиларни рағбатлантириш тизимини ривожлантириш;

давр ҳамда молиявий харажатларни имконият даражасида камайтириш ва бошқалар.

Бозор иқтисоди муносабатларини қишлоқ хўжалигига жорий этишни эркинлаштириш ва жадаллаштириш тадбирлари:

саноат ҳамда қишлоқ хўжалик маҳсулотлари ишлаб чиқаришни, сотишни эркинлаштириш, улар ўртасидаги эквивалентликни таъминловчи тадбирлар жорий этилишини жадаллаштириш;

нодавлат мулкчилик шакллари барпо этилишига асосланган тадбиркорлик турларини ривожлантириш;

инвестициялар жалб этилишини таъминловчи иқтисодий механизмларни жорий этиш;

биржаларнинг турларини ривожлантириш;

суғурта ишларини ривожлантириш ва бошқалар.

Бу тадбирлар, аввало, етиштириладиган маҳсулотлар миқдорини талаб даражасида кўпайтиришга ва уларнинг сифатини яхшилашга қаратилган бўлиши зарур. Маҳсулотлар миқдори экин майдонларини кенгайтириш ҳамда уларнинг ҳосилдорлигини ошириш ҳисобига кўпайтирилиши мумкин. экин майдонларини кўпайтириш учун янги эрларни ўзлаштириш талаб этилади. Лекин бу тадбир чекланган. Шунинг учун асосий эътиборни экинларнинг ҳосилдорлигини оширишга қаратиш зарур. Бунинг учун экинларнинг янги, серҳосил, тезпишар навларини яратиш, ирригация, мелиорация, агротехник, кимёвий

тадбирларни ўз вақтида амалга ошириш натижасида тупроқнинг унумдорлиги ошишини таъминлаш лозим. Шу билан биргаликда экинларни алмашлаб экишни илмий асосланган ҳолда кенг жорий этиш мақсадга мувофиқ. Алоҳида эътибор ишчи-хизматчиларни моддий ва маънавий рағбатлантиришга қаратилиши зарур.

Юқоридагилар билан бирга ишлаб чиқариш, давр ҳамда молиявий харажатлар ҳажмини қисқартириш ҳам муҳим аҳамият касб этади. Бунинг учун корхоналарнинг, меҳнатнинг оқилона шакллари ташкил этиш талаб этилади.

Янги техника, илғор технологияларни ҳаётга жорий этиш натижасида жонли меҳнат харажатлари камайишини исботлаш лозим. Бу жараённинг ишлаб чиқаришни ихтисослаштириш, агросаноат интеграциясининг ривожланиши билан бевосита боғлиқлигини исботлаш зарур. Чорва ҳайвонлари маҳсулдорлигини ҳам ошириш лозим. Бунинг учун наслчилик ишларини йўлга солиш зарур. Чорва ҳайвонларини тўйимли эм-хашак билан таъминлашга эришиш мақсадга мувофиқдир. Бу тармоқда ҳам барча харажатларни қисқартириш билан боғлиқ бўлган тадбирлар сифатли амалга оширилишини таъминлаш зарур.

Ялпи фойданинг кўпайиши маҳсулотларни сотиш билан боғлиқ бўлган харажатлар камайишини тақозо этади. Шунинг учун маҳсулотларни сотиш билан боғлиқ бўлган бўлимлар, ташкилотлар сонини қисқартириб, бевосита алоқаларга ўтишни таъминлаш лозим. Ҳозирги даврдаги мавжуд бўлган ягона эр солиғини, тўловлар, кредит ставкаларини тартибга солиш натижасида соф фойда суммаси кўпаяди. Юқорида таъкидланган иқтисодий категорияларнинг кўпайиши, ривожлантирилиши, ўз навбатида, кишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши иқтисодий самарадорлиги ошишини таъминлайди.